

Jordi Pujol i els recursos de l'etnopoètica

Xavier Orriols

Xavier Orriols Sendra és etnomusicòleg, constructor d'instruments i investigador de la música i la cultura populars, treballa en la recerca organològica. És professor de l'Aula de Música Tradicional i Popular de la Generalitat i coordinador de l'àrea de Folklore. Membre del Consell de la Cultura Popular de Catalunya i col·laborador de diverses publicacions nacionals i estrangeres i de programes radiofònics, ha publicat diverses obres sobre matèries de la seva especialitat.

Jordi Pujol's facility for formulating stories, along with his prodigious memory, permitted him to utilize in his discourses some resources of oral folklore and ethno-poetics, whenever necessary. Ethno-poetics comprises a series of genres which are used in all cultures as a communicative way to make one's messages, thoughts or intentions easier to understand. These diverse genres are created or disappear according to the needs of the society which employs them, and its verbal constructions adopt the appropriate form and content according to the situation and the person to whom they are addressed, always including some artistic element. This article deals with the development that this discipline has recently undergone in Catalonia and the use made of it by president Pujol in his verbal interventions.

mitjan setembre de 2003 el president de la Generalitat, en un dels seus darrers actes oficials, va assistir a la col·locació de la primera pedra del nou complex urbanístic que s'ha de construir en les cinc hectàrees que en els darrers cent anys ocupava l'antiga fàbrica de Cables Pirelli, a tocar del barri de la marina de Vilanova i la Geltrú (Garraf). L'endemà, al rotatiu *El Punt* (edició del Penedès), el director, el jove periodista Josep M.ª Flores, en la secció "La Crònica", escrivia: "Pujol és un home de gestos i expressions particulars, que, parlant, ha acabat superant-se a si mateix i els seus millors imitadors, tot i que els qui el coneixen bé diuen que és un home de poca broma..."

Aquesta visió d'un periodista que quan el president va accedir al càrrec gairebé anava amb calces curtes la podríem contrastar amb una altra formulada ja fa uns quants anys pel malaguanyat escriptor Manuel Vázquez Montalbán, el qual qualificava Jordi Pujol com una barreja de Joan Capri i del Massachusetts Institute of Technology, i d'ací la seva força política i mediàtica, que ha sabut combinar un discurs tècnicament rigorós amb un llenguatge a l'abast del públic receptor, el qual l'arriba a sentir no solament proper sinó fins i tot, en molts dels casos, entranyable.

Aquesta capacitat comunicativa, entre d'altres virtuts, l'ha convertit en el líder indiscutible del catalanisme polític i l'ha portat a guanyar sis vegades seguides les eleccions, amb la qual cosa ha establert un rècord difícil de trobar en els anys de les democràcies europees.

D'on li ve aquest do de la persuasió? Certament, el seu discurs és extens, com correspon a una personalitat també complexa o polièdrica —reconeguda per amics i enemics—, molt més enllà del que li pertocaria per la seva condició de Gèminis. Aquest treball pretén incidir en una disposició de la seva habilitat verbal no massa apreciable a primera vista, però que Jordi Pujol ha fet servir reiteradament, potser sense ser-ne del tot conscient, recollida del seu origen familiar¹ amb el suport de la seva memòria prodigiosa. Es tracta d'aquella part del folklore que en el darrer quart del segle XX els tractadistes han definit com a *etnopoètica* i que abans s'havia anomenat amb el contradictori terme de *literatura oral*.

¹ "Es mou com peix a l'aigua en els ambients populars, cosa que fa que conegui tan bé el país. És un representant autèntic de la classe mitjana catalana feta de petita burgesia, menestrals o pagesos. No és tan ben rebut entre la burgesia clàssica de Barcelona, que considera aquest descendent d'uns pagesos de Premià un *parvenu*." Miquel Esquirol. "Jordi Pujol, ara que plega". *El Punt*, 19 d'agost de 2003, p. 12.

La primera persona que es va adonar d'aquesta qualitat de Jordi Pujol va ser el folklorista i doctor Josep M.ª Pujol, pioner i divulgador d'aquesta disciplina al nostre país, el qual va redactar la part de literatura oral d'uns apunts inèdits que utilitzaren els professors de folklore dels cursos de reciclatge de català del ICE de la Universitat de Barcelona fa una vintena d'anys. Per mostrar la vigència dels gèneres, el doctor Josep M.ª Pujol (aleshores solament llicenciat, crec) posava alguns exemples, entre els quals el següent:

[...] en un dels seus discursos de fi d'any, per ponderar el valor del treball constant per a la reconstrucció nacional de Catalunya, el president Pujol explicava al seu auditori, des de la televisió, el cas del pare que havia dit als seus fills que els deixava en herència un tresor enterrat al seu hort: els fills havien cavat i remogut la terra i no havien trobat cap tresor, però gràcies al seu treball havien obtingut una esplèndida collita.

Més endavant afegia:

La fauleta del tresor amagat l'expliquen també a l'Índia, i ja la contava el fabulista Isop abans del segle IV a.C. [...] durant segles aquestes narracions han estat explicades de boca en boca i només accidentalment han arribat a ser posades per escrit.

81

En aquell mateix text, el doctor Josep M.ª Pujol formulava:

Quins són els gèneres de la literatura catalana oral? No podem contestar encara satisfactòriament aquesta pregunta perquè l'etnopoètica (la ciència que s'ocupa de la literatura oral) a causa de la seva relativa joventut no ha arribat a elaborar encara un instrumental teòric suficient, i també perquè la recol·lecció de dades es troba molt endarrerida al nostre país, on pràcticament des dels anys trenta, amb escasses excepcions (treballs de cançonística fets a Mallorca i al País Valencià) han estat abandonades aquesta mena de tasques.

Tot i això en feia una aproximació d'urgència presentant una llista provisional de gèneres, on apuntava la literatura oral infantil (és a dir, "executada" solament per infants) i el cançoner. La literatura oral adulta no cantada la dividia en *narrativa* i *no narrativa*. D'aquesta darrera en citava pocs gèneres, que anomenava *textos formulaics* (el proverbi, l'endevinalla, el mimologisme i textos rituals), mentre que en la narrativa, que era la branca més considerada del *corpus* folklòric, és on hi feia les principals aportacions teòriques.

Per destriar els gèneres de la narrativa oral feia distincions modals, entenent per *mode* la relació existencial que l'home estableix amb el món tal com es manifesta a través de la literatura oral. Els dos grans modes són el *fabulós* i el *real*. Les narracions situades en el *mode fabulós* impliquen elements extranaturals. Quan aquests elements formen part del sistema de creences acceptades per la comunitat parlem del *mode numinós* (del llatí *numen*, 'divinitat'). En el cas contrari tindrem el *mode meravellós*. Tot això permet fer un sistema de classificacions tant en el gènere més estrictament "literari", que és el *conte* o *rondalla*, el més prestigiats entre els folkloristes d'antany pel que té d'imaginatiu i especulador, com en la *llegenda* i les *tradicions explicatives*, gèneres que enfronten l'home amb realitats que l'envolten i que resolen la qüestió amb un contingut en bona part informatiu.

Al final del seu treball, Josep M.ª Pujol apuntava nous gèneres que entraven en el *corpus* folklòric, i ho justificava argumentant que el conjunt de gèneres vigents en una societat es modifiquen en la mesura que canvia la societat que els utilitza. En aquest sentit citava l'*acudit*, un gènere de difícil classificació llavors, que apareix amb la societat industrial i que té una actualitat puixant. També citava altres gèneres del mode real, com l'*anècdota*, les *històries terrorífiques*, *macabres* i d'*espectres* i *apareguts*, algunes de les quals, amb el temps, han aterrat a la llegenda urbana i els *succèss* de diverses menes.

En aquests darrers vint anys el doctor Josep M.ª Pujol i els seus deixebles han elaborat un "instrumental teòric" que ha conduït a redefinir el concepte de "folklore" d'una manera ben distant de com el concebia tota l'escola sorgida del ploricó romàntic per un món que desapareixia, arrabassat per l'industrialisme i l'alfabetització de masses.

Utilitzant el terme folklore en el sentit dels antropòlegs nord-americans que l'associen amb la *literatura tradicional*, i no en el sentit ampli que fem servir els europeus, Josep M.ª Pujol defineix el folklore com un tipus de comunicació transcendent que s'utilitza per salvar situacions de comprensió difícil o conflictiva, perquè tenim davant un públic o unes persones a les quals no ens podem acostar per raons socials (així ha nascut la cançó de ronda, tan utilitzada antany per a la relació entre sexes, de la qual ens queda el vestigi de les caramelles, però també el *piropo* o floreta), per raons d'edat (tota la rondallística o llegendari amb què s'ha mostrat el funcionament de la vida a un públic infantil, que amb un altre llenguatge potser no l'entendria) o perquè el públic és massa nom-

brós i distret, per la qual cosa s'han d'emprar recursos especials, com la cantarella i la modulació de veu dels antics romancers o els nuncis que tan sols una generació anterior a la nostra escoltava habitualment.

Per això Josep M.ª Pujol formulava uns anys després:

Els folkloristes hem après, finalment, que no hi ha balades, rondalles, cançons de bressol, llegendes, etc., sinó sistemes de gèneres etnopoètics que tenen una vigència històrica coetània amb la del sistema de valors culturals i de relacions socials amb què està organitzada una societat concreta. El folklorista, doncs, ja no pot limitar-se a analitzar només els gèneres que coneix des de fora com a folklòrics (entre altres raons perquè aquests ja han entrat en la seva darrera etapa d'obsolescència), sinó que ha d'ésser capaç de destriar a cada moment què és etnopoètic entre la immensa varietat de missatges verbals que demanen cada dia la seva atenció, i ha de començar a fer el difícil exercici de reflexionar, com a folklorista, sobre el seu entorn immediat, fins i tot sobre ell mateix.²

I més endavant insistia en el tema:

Oblidem, doncs, tota la brossa pseudoteòrica i ideològica acumulada des dels germans Grimm fins a Joan Amades, deixem reposar en pau els iaïos que contenen rondalles a la vora del foc cofats amb barretina i cerquem una definició que ens permeti identificar des del primer moment, es trobi on es trobi, el folklore i les narracions folklòriques.³

83

En aquest sentit és imprescindible el llibre elaborat per la doctora Carme Oriol i Carazo, vinculada com el mateix Josep M.ª Pujol a la Universitat Rovira i Virgili, *Introducció a l'etnopoètica*, on fa referència a la folklorista vinculada a la Universitat de Jerusalem Heda Jason, una de les autoritats mundials en la disciplina:

Heda Jason (1977) defineix l'etnopoètica com la ciència que estudia l'art verbal i, per extensió, la que estudia aquelles produccions en les quals el discurs ocupa una part important del conjunt d'elements que caracterit-

² "Literatura tradicional i etnopoètica: balanç d'un folklorista". A: Llopart, Dolors [et al.]. *La cultura popular a debat*. Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona: Alta Fulla, 1985, p. 163.

³ "Folklore narratiu: la rondalla i la llegenda". A: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. *De la literatura popular a la literatura culta*. Seminari "El gust per la lectura". Curs 1991-1992, p. 69.

zen l'acte etnopoètic. L'etnopoètica és, en paraules de Jason, aquella branca del folklore que s'ocupa de l'estudi de les manifestacions artístiques de base verbal que produeix la gent. És, segons aquesta folklorista, "un art verbal realitzat per executants amb talent en un procés d'improvisació".

L'etnopoètica requereix, doncs, la participació d'uns executants amb habilitat per comunicar de forma artística uns determinats missatges i, a més, amb capacitat d'improvisar, és a dir, d'introduir variacions en cadascun dels elements que intervenen en l'acte etnopoètic (missatge, aspectes gestuals i cinètics...).⁴

Oriol, seguint els postulats de Jason, assenyala que per establir els gèneres etnopoètics s'han de considerar quatre factors: el mode (als ja esmentats *fabulós* i *realista* hi afegeix el *simbòlic*), la forma (referida als patrons estructurals), el contingut (lligat als aspectes culturals) i la funció (a la qual es destina el relat). En aquest llibre estableix les bases per a una classificació dels gèneres etnopoètics existents en la cultura catalana. Pel que fa al present treball, no els citarem tots, sinó aquells que ens poden ser més útils.

En el camp de la narrativa i en el mode realista considerarem el *relat sobre experiències reals* que aplega el *succeït*, l'*anècdota* i també el *relat d'experiència personal*. L'*acudit* (que se situa en el mode simbòlic) i el gènere no-narratiu de la *fórmula*, que aplega el *motiu local*, la *fraseologia*, la *parèmia* (que segons la filòloga valenciana Maria Conca té els equivalents de *proverbi*, *adagi*, *sentència*, *dita* i *refrany*), el *wellerisme* (que pren el nom de Sam Weller, personatge de la novel·la *Pickwick*, de Dickens), l'*endevinalla*, l'*enigma*, la *fórmula de fonació* i la *fórmula rimada*.

Si tenim en compte que el concepte que diferencia la tradició oral estricta de l'etnopoètica és que en aquesta els textos han de tenir una forma artística —com s'ha dit— i que malgrat que establir la ratlla que separa una cosa de l'altra en ocasions és prou difícil, pot resultar que la presència de configuracions verbals artístiques enmig del discurs polític, econòmic i administratiu sigui una entelèquia. Tot i això, pel que fa al president Pujol, intentarem demostrar que trobem en el seu discurs elements que en alguns casos van més enllà de les figures retòriques habituals.

I des de la perspectiva dels gèneres de la tradició oral que incorpora l'etnopoètica —que fins fa poc no formaven part del que s'ente-

⁴ *Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Tarragona: Cossetània, 2002, p. 38-39 (Antines).

nia per folklore— podem considerar Jordi Pujol com un practicant de l'acte etnopoètic, o, almenys, algú que utilitza recursos d'aquesta disciplina en la manipulació semàntica del seu discurs. Són principalment els gèneres que engloba el *relat sobre experiències reals*, especialment el *relat d'experiència personal* i l'*anècdota*, encara que en moltes ocasions ens fa sospitar que el relat de l'experiència personal el construeix o l'arranja en certa manera a la mida de la necessitat metafòrica o sinecdoquial que hagi de satisfer.

Utilitza o construeix altres subgèneres etnopoètics, com la parèmia amb les seves variants, l'acudit o fins i tot el rodolí o fórmula rimada. També fa un exercici prou interessant com el de manipular una cita literària coneguda i, per tant, comprovable, o a vegades un relat d'experiència personal, seguint el model que marquen les lleis de l'estil oral que regeixen en l'etnopoètica, convertint així la cita o relat en una història més entenedora i, per tant, més efectiva dins del discurs.

Aquests recursos els utilitza sempre per trencar el gel o apropar-se a les persones o col·lectiu als quals s'adreça en aquell moment, i aquesta, com hem apuntat abans, és precisament la raó de l'existència del folklore oral o etnopoètica.

EL RELAT DE L'EXPERIÈNCIA PERSONAL

El relat d'experiència personal en etnopoètica no pot considerar-se com una crònica de fets reals sinó com un relat que explica una part de la realitat, i és en aquest sentit que sempre l'utilitza Pujol.

El relat d'experiència personal pot ser molt curt:

Avui, dia 21 de maig, d'aquí a una hora, farà molts anys que va venir la policia a casa meva i se'm va endur, i vaig trigar tres anys a tornar a casa. Ara, ningú no s'imagina que, en arribar a casa, trobarà la policia esperant-lo.⁵

Alguns són records d'infantesa:

Jo sempre explico que, encara que sóc relativament jove, he viscut aquella època en la qual, quan s'acabava l'hora de dinar, el rosegó de pa que havia quedat no es llençava, sinó que s'embolicava amb el tovalló, i

⁵ Discurs a la Festa Major del Centre Comarcal Lleidatà, 21 d'octubre de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 272.

a la nit, a l'hora de sopar, abans d'agafar una altra llesca de pa, un s'acabava aquell rosegó que havia sobrat del migdia. Ara, que amb tanta facilitat el pa va a les escombraries, ens queixem i la gent diu que les coses no van prou bé, i tenen raó, però, de tota manera, els hem d'explicar, i vostès que ho han viscut, que en una època no molt llunyana hem guardat els rosegons de pa.⁶

Aquest relat l'utilitza per situar-se a un nivell contemporani de la gent que l'escolta en la seva visita a una residència de gent gran.

O aquest altre, on el relat i la lliçó moral són indestriables:

Tots nosaltres en tenim, de records. Jo, en aquest moment, voldria dir-ne dos. Un és un record que explico només perquè vegin com el simple fet d'existir té importància per assegurar la continuïtat de les generacions. Quan tenia onze anys, recordo que un dia, vers l'any quaranta o quaranta-u, anava amb el tren de Premià cap a Barcelona i el tren es va aturar a l'estació del Masnou. Aleshores, el meu pare va dir: "Mira, mira, veus, aquell d'allà —i jo el recordo, tot i que és l'única vegada que l'he vist— és el mestre Millet". Passava un home, més aviat alt, senyor... bé, el que després he vist a les fotos, amb un bastó passejant per la voravia, just al costat del camí ral, a l'altra banda. Això, de cara a configurar una sensibilitat, una manera de ser i una entranya viva de poble, és molt més important que moltes altres coses.⁷

A vegades, la dificultat que suposa connectar amb determinat auditori l'obliga a construir un relat d'experiència personal agafat pels pèls, en el qual concorre fins la memòria familiar. Es tracta en aquest cas d'un discurs pronunciat al Saló Nàutic en honor de l'almirall en cap de l'Estat Major de l'Armada:

Todavía yo he alcanzado esa tradición; la he alcanzado así muy en sus últimas fases. Soy de esa comarca que está ahí, cerca de Barcelona, el Maresme —esta comarca que va de Barcelona hasta el Tordera, con Mataró como ciudad central— y hasta hace setenta u ochenta años era una comarca con una tradición mercante importante; incluso un tío mío había sido algo, que, para los almirantes aquí presentes, debe ser muy

⁶ Visita a la residència de gent gran de Sant Llorenç Savall el 29 de gener de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 34.

⁷ Acte de signatura del Consorci del Palau de la Música Catalana, 8 de setembre de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 168.

modesto; era maquinista, lo fue hasta los años cuarenta. En fin, todavía he alcanzado un poco esta vieja tradición de la marina mercante que, en realidad, empezó a periclitar cuando se acabaron los veleros. Es decir, era una marina de vela; y me decía mi padre, que en paz descansa, que, cuando él era niño, en ese pueblo de Premià de Mar, donde había varios capitanes de barco, de estos que iban con levita, y decían: "Hoy pasa el barco de fulano por delante", y, entonces, todo el pueblo iba a la playa, y pasaba el barco de fulano que se acercaba lo más que podía a la costa y, en una cierta forma, saludaba al pueblo y luego seguía rumbo a Barcelona, donde iba a atracar. Bien, esto se perdió...⁸

En altres ocasions el relat no és estrictament personal, sinó de familiars pròxims, com la seva esposa:

Aquesta gent, que tira endavant les coses a base d'anar a dormir tard, de posar-hi suor, d'esforç, de mal de cap, de disgustos a casa de vegades perquè no s'hi està prou. A la meua dona, que ve d'una família excursionista, el seu pare sempre se l'enduia, ja de petita, a les reunions i arribaven tard a casa. De vegades la mare s'enfadava, perquè l'home no estava mai a casa i la noia també tornava molt tard. A través d'aquest esforç, el nostre país ha sobreviscut, contra tot pronòstic...⁹

87

En ocasions utilitza relats personals manllevats:

Jo, aquí, havent parlat abans en Rigol, no puc dir gaires coses, car ell és un fill del poble, i us puc assegurar que és un home que estima Torrelles. De vegades, em parla de quan ell hi era, de quan anava amb el carro amb el seu oncle o amb el seu pare. No fa gaire d'això. Fa només trenta anys que en Rigol anava amb el carro de l'avi o del pare per aquestes carreteres a Barcelona. Una vegada, en Rigol va explicar una cosa que, a mi, em va fer molt efecte, perquè és molt exacta. M'explicà una anècdota del seu avi que em sembla que resumeix l'estat d'esperit, la manera de ser, que ha de fer possible que Catalunya sigui un país que, malgrat la crisi, tiri endavant. Em va dir que el seu avi, els diumenges, es posava les espadenyes noves i se n'anava a la vinya, i no hi feia res; simplement, s'hi asseia i la contemplava amorosament. No treballava, però no podia

⁸ 24 de gener de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 27.

⁹ Seixantè aniversari del Club Excursionista de Gràcia, 7 d'octubre de 1982. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1984), núm. 4, p. 432.

deixar d'anar al seu lloc de treball a contemplar embadalit, quasi sensualment podríem dir, allò que era l'objecte del seu treball.¹⁰

Aquest relat és molt interessant perquè un mes després, Jordi Pujol, també en presència de Rigol, tornà a explicar la mateixa història en el lliurament de les medalles Francesc Macià. Seguint les lleis de la narrativa oral, modifica lleugerament el contingut, perquè en aquest tipus de narrativa el text mai és establert definitivament. En aquest cas l'amplia pel seu compte:

[...] es mudava i se n'anava a la vinya, no a treballar, perquè era diu-menge, sinó a contemplar-la amorosament, car era l'objecte del seu treball, del seu esforç i, en un cert sentit, de la seva vida. Segur que el que feia és que, si veia un pàmpol una mica marcit i una mica groguenc, el treia; que, si veia una herba que no hi havia de ser, s'ajupia i la treia, procurant no embrutar-se massa les espadenyes noves, i s'estava allà abans d'anar a dinar o després d'anar un moment al cafè.¹¹

En ocasions explica històries d'experiència personal més divertides, com aquesta, en un discurs a Blanes en la Nit de l'esportista:

Recordo que una vegada vaig arribar a Premià de Dalt, un dia per la Festa Major, per Sant Pere, i em van dir: "Escolta, hi ha una cursa de veterans". I jo vaig dir: "La guanyaré jo". I no per res, sinó perquè aleshores, a Premià de Dalt, només hi anava jo amb bicicleta. I me'n vaig anar a l'Ajuntament —d'això fa sis o set anys—, i vaig dir: "M'apunto a la cursa de veterans". I em van respondre: "Escolta, Jordi, ja saps de què va, això? Perquè aquí no correm només els del poble: corren tots els veterans, com en Tàgua, que vénen i gamben molt. Ja t'hem vist anar amb bicicleta per aquí, Déu n'hi do, però ara faries el ridícul ràpidament". I efectivament, va ser un bon consell.¹²

Per acabar amb el gènere de relat d'experiència personal hi ha aquesta citació molt emotiva pel president, quan el van nomenar fill adoptiu de Darnius:

¹⁰ Col·locació de la primera pedra al complex "Catalunya en miniatura", 6 d'octubre 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 249.

¹¹ *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 300.

¹² *Ibid.*

Jo els hauria volgut parlar de coses de Darnius, de quan era “nano”. El meu oncle, aquí present, i la meva tia, que també són fills de Darnius, en saben més. Ells els podrien parlar d'una casa que teníem aquí al carrer de Molló, de les velles històries que s'explicaven de Darnius. Es comentava que hi havia el record viu de com els trabucaires havien raptat l'hereu de can Massot, que era una casa situada just al darrera d'allà on vivia el meu pare. Podria parlar de can Genís, de Boadella i d'altres coses, però em sembla que no té massa sentit.

Jo us asseguro que aquest acte m'ha colpit molt. Ja ho noten, no cal que els ho digui. Després de tot, també deu ser bo que un president de la Generalitat respongui emocionat davant del públic quan es tracta d'una ocasió com aquesta.

El meu pare va ser una persona lluitadora, va ser un gran home. La família del meu pare va haver de marxar un dia, perquè s'havia arruïnat —ja ho vaig explicar una altra vegada—. I jo, al cap de molts anys, el nét d'aquella persona que s'havia arruïnat, hi he tornat essent president de la Generalitat. Això vol dir que la vida dóna molts tombs. Quan hi ha ganes de treballar i de fer coses i, en el fons, bona voluntat, energia i moral, les coses sempre es poden superar. Es triga més o es triga menys, però les coses se superen. I, de fet, això és una lliçó per a tots nosaltres, i no per nosaltres com a individus, com a persones o com a famílies, sinó també com a poble.¹³

89

En aquest relat Pujol construeix la lliçó moral sobre la història de la seva família, que capgira totalment l'esquema dels indians de la costa catalana, segons el qual l'avi fa el capital, el fill viu de les rendes i el nét el dilapida absolutament. Tanmateix la història encaixa en la norma del gènere fabulós, que marca que el paper de l'heroi recau sempre en el component més jove.

L'ANÈCDOTA

El gènere de l'anècdota tracta d'experiències reals, de fets que han passat o s'atribueixen a personatges coneguts pel grup al qual s'expliquen. En citem un parell. La primera la utilitzà també en un context delicat. Es tracta de la inauguració de la Federació de Entidades Taurinas de Cataluña:

¹³ 9 de desembre de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 383.

Tengo que deciros, por otra parte, que en el Consejo Ejecutivo de la Generalidad, uno de los consejeros quiso ser torero de joven. Y les diré cuál, porque yo casi les agradecería que un día le invitaran. Se trata del consejero de Agricultura, Agustí Carol. Este hombre, cuando era chico, por lo visto tenía una sirvienta en su casa a quien gustaban los toros. La madre decía: "Que el chico vaya a oír el Orfeo Català". Y el chico se iba con la sirvienta, pero ésta, que no sentía interés por el Orfeo Català, lo llevaba a los toros. Entonces, Carol se aficionó, e incluso llegó a escaparse un día, como un maletilla cualquiera. Bien, pues eso vale la pena que lo sepan e incluso me gustará que un día ustedes le inviten. Recuerdo, incluso, que, cuando estuvimos el año pasado en Salamanca, con ocasión de mi viaje a Castilla y León, nos llevaron a un tentadero, muy cerca de Salamanca, y el hombre todavía se atrevió a salir, pero luego dijo que las piernas le flaqueaban y que lo dejaba.¹⁴

La segona la relata en presència de la protagonista i la utilitza a tall d'homenatge en l'acte de lliurament de la Medalla d'Or de la Generalitat a Montserrat Caballé:

Voldria explicar-los una anècdota que va passar, em sembla, al Festival de Ripoll de l'any passat: Montserrat Caballé va cantar una cançó i als profans ens va semblar que l'havia cantada molt bé i aplaudírem, no pas per cortesia, us ho puc assegurar. I quan la vàrem acabar d'aplaudir ella va dir: "No, això no ha sortit bé, aquesta cançó no l'he cantada bé". I vàrem quedar una mica parats, mentre la Montserrat afegia: "La tornaré a cantar". Va fer-ho i, evidentment, fins i tot els profans vàrem notar que la segona vegada sortia molt millor que la primera. Això em sembla un fet molt important d'allò que se'n diu decència professional, exigència professional. Perquè ella podia haver pensar: "Aquests que m'escolten ja en tenen prou amb el que els he cantat, ja estan contents; mira com aplaudeixen". Però va dir: "No, jo ja ho sé, que això no ha sortit com havia de sortir. Per tant, tornem-hi". A part del to una mica festiu que pugui tenir aquesta anècdota, l'esperit de l'obra ben feta, de l'exigència, de l'esforç, de la superació, de la rectificació, en aquest cas, són molt importants.¹⁵

¹⁴ 25 de març de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p.161.

¹⁵ 5 de novembre de 1982. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1984), núm. 4, p. 503.

LA FÓRMULA O TEXT FORMULAIC

Pel que fa a la parèmia, la utilitza en els diversos registres. A vegades utilitza una dita coneguda:

Ara, a la gent jove —potser sí que alguna vegada podríem dir allò de “La gent jove, pa tou” — els sembla que tot ha d’anar millor i tenen raó...¹⁶

D’altres, la nega o esmena:

Aquella dita popular, “El que és del comú, no és de ningú”, no és veritat: el que és comú és de tothom i és de cadascú, de cadascun dels nois i noies, dels homes i dones que ho utilitzin.¹⁷

La inclou en el discurs pronunciat en castellà:

Para que vean ustedes que no se puede —como decimos en catalán— “Matar tot el que és gras”. Les pondré otro ejemplo...¹⁸

La inventa amb el recurs de posar-les en boca d’altri:

L’altre dia em deien, i que no s’ofenguin els poetes, “de poetes joves, n’hi ha més que un foc no en cremaria”.¹⁹

També la presenta en forma de sentència:

Jo no en parlaré, del País Basc. Però vull repetir el que he dit moltes vegades: que amb el diàleg tot és possible i sense el diàleg res no és possible. Això és cert. És a dir, jueus i àrabs han de poder parlar.²⁰

¹⁶ Visita a la residència de gent gran de Sant Llorenç Savall el 29 de gener de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 34.

¹⁷ Inauguració del pavelló poliesportiu del Masnou, 26 de març de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 165.

¹⁸ Acte inaugural de la XVII edició de les jornades del Cercle d’Economia. Sitges, 7 de març de 1997. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1998), núm. 28, p. 118.

¹⁹ Lliurament dels premis literaris de la Generalitat, 21 d’abril de 1983. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1985), núm. 5, p. 187.

²⁰ Conferència “Temperància i empatia, factors de pau”. Auditori de La Caixa. Barcelona, 25 de juny de 2001. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001, p. 21 (Missatges, 28).

En alguna rara ocasió li surt fins la fórmula rimada o rodolí:

- Altra vegada Helmut Schmidt diu, permetin-me que ho digui en alemany perquè sona molt bé, diu *Vom Gemeinwohl spricht keiner mehr*, “Del bé comú ja no en parla ningú”. És un rodolí i tot. En alemany no surt el rodolí, però en català surt un rodolí i tot. “Del bé comú ja no en parla ningú”. Això és el que diu ell.²¹

L'ACUDIT

Mantes vegades hem sentit a dir que Jordi Pujol és un home amb poc sentit de l'humor i, per tant, incapaç no ja de formular un acudit sinó ni tan sols de riure'l. Però l'acudit, possiblement el gènere etnopoètic de major presència actual, tant en el pla privat com en els *mass media*, també ha estat utilitzat per Pujol en les seves intervencions públiques, quan li ha convingut.

En la inauguració d'una nova planta d'una empresa japonesa a Catalunya, i per doneu la frivolitat d'una cita memoritzada, el president va explicar als presents, entre els quals dominava el quadre dels directius nipons, l'acudit de l'“home de Premià” (sempre Premià). Es tracta d'un ferroviari que decideix anar de vacances al Japó i seguint la seva vocació demana un bitllet a Tòquio a l'estació del seu poble. Allà, estranyats, l'envien a Barcelona, on repeteix la petició i el fan anar a París. De París a Moscou i de Moscou a Vladivostok, i així fins al destí. Quan decideix tornar va a una estació de Tòquio i demana un bitllet a Premià, i el factor dels ferrocarrils japonesos li pregunta: “Premià de Dalt o Premià de Mar?”. Aquest és naturalment un acudit manllevat, però quan convé és el mateix Pujol qui fabrica l'acudit:

Recordem, per exemple, la carretera del Doll. Una carretera la qual aquí, en un moment donat, vam fer una mica un símbol d'aquesta política d'endreçar la casa, d'acabar coses. A mi, sempre, ja de petit, quan alguna vegada anava a Tremp o pel Pallars, em parlaven de la carretera del Doll. Aquesta carretera, ara l'hem acabada. Tant és així que, un dia que vaig anar per allà dalt, va venir una persona i em va felicitar. “Senyor president —em va dir—, el felicito perquè vostè, ara, ha acabat la primera obra feta des del començament fins al

²¹ Conferència “Cap a un nou contracte social”. Ajuntament de Barcelona, 19 de juny de 1997. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1998), núm. 19, p. 218.

final, per la Generalitat." I jo vaig dir: "Home, no, aquesta obra ja feia temps que es feia, i nosaltres vam fer-ne els últims tres o quatre quilòmetres". I ell replicà: "No home, no, aquesta obra va ser projectada per la Generalitat republicana de l'any trenta-dos, i ara l'han acabada vostès".²²

DE LA REALITAT A LA FAULA

Hi ha gèneres utilitzats per Pujol en les seves al·locucions, que, tot i pertànyer al mode realista, es podrien inscriure en el mode fabulós perquè ens explica històries increïbles:

A menudo cuento que un holandés fue a la oficina de Correos para certificar un paquete. El funcionario le cobró no sé cuántos florines. Bien. Como sea, al cabo de diez días recibió una carta de la Dirección General de Correos de Holanda diciendo: "Señor... tal día envió usted una carta, concretamente un paquete, a Aviñón, en Francia, y nuestro funcionario se equivocó y le cobró un florín más de la cuenta. Ahí tiene usted el florín". Claro, después de muchos años de hacer esto, cuando la administración holandesa llama a la gente, a los sindicatos, a la patronal y a los consumidores, y les dice: "Oigan, eso va mal. Tenemos que imponer determinadas medidas, determinadas modificaciones", la gente se lo cree.²³

93

Aquest relat, si en comptes de tenir davant sorruts economistes hagués tingut mainada, s'hauria pogut formular:

Vet aquí que una vegada hi havia un país on l'administració de Correus funcionava com un rellotge i la gent n'era molt feliç. Heus ací que un noi que era molt pobre un dia va anar de viatge a la veïna França i va conèixer una noia d'Avinyó, etc.

Aquesta altra història, tot i ser relatada en el mode realista dins el gènere del relat d'experiència personal, té un final gairebé formulístic (frases fetes utilitzades per obrir i tancar contes) que ens aboca a la sospita que es podria tractar d'una història més propera al mode fabulós que al real:

²² I Congrés de l'Obra Pública, 15 de desembre de 1982. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1984), núm. 4, p. 611.

²³ Discurs a l'acte inaugural de la XVII edició de les Jornades Cercle d'Economia, 7 de març de 1997. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1997), núm. 28, p. 118.

També recordo que una vegada em va visitar una personalitat important —quan dic important vull dir molt i molt important— del Govern espanyol. Era en uns moments en els quals discutíem molt amb ell i estàvem en desacord sobre una sèrie de mesures polítiques que es prenia i que atemptaven contra l'autonomia de Catalunya. Ell deia que no, naturalment. Era al vespre, i vàrem sortir. Jo havia fet il·luminar el pati dels tarongers, el claustre gòtic i tot l'edifici. Aquell home, tot d'una, amb tota la seva actitud de defensa a què obligava la meua argumentació, es va desmuntar per un moment, va mirar el pati dels tarongers, es va girar, va estar un segon mirant això i em va dir: “No diguis mai a ningú el que t'he dit, però tens raó. Veient això, veig que tens raó”. Bé, naturalment, com que em va dir que no ho digués mai a ningú, no diré qui m'ho va dir.²⁴

LA CITACIÓ LITERÀRIA

Hi ha cites literàries que Pujol manipula i modifica conscient o inconscientment, però el resultat és que les tramet seguint les lleis de l'estil oral:

94

Recordo que, fa molts anys, vaig llegir un “homenot” d'aquells de Josep Pla. Ja sabeu que en Pla feia unes biografies de tota una sèrie de gent que ell anomenava *Homenots* i, concretament, en va dedicar un a en Garreta. I explicava que hi havia un músic de París a qui una vegada li va caure a les mans una placa, que es deia en aquella època, és a dir, un disc amb unes sardanes, i va quedar parat de sentir aquesta música a voltes estrident, tan agressiva i salvatge en molts aspectes. I es va imaginar que el poble que feia aquest tipus de música seria un poble molt diferent del que pot ésser un Sant Feliu de Guíxols, per entendre'ns. I va voler conèixer el país que produïa aquella música que el va colpir i, per altra banda, l'home que havia fet aquella sardana que havia escoltat, és a dir, Juli Garreta. I va quedar molt parat. Primer, per la música. Després, en trobar el país que produïa aquella música, que era un país suau, amable, el país d'en Ruyra, per entendre'ns, de les coses benignes en certs aspectes. I va conèixer, per altra banda, el mateix Garreta, que era un rellotger de Sant Feliu, un home més aviàt rodanxó, pacífic, un home que d'agressiu no en tenia absolutament res, almenys segons les descripcions que ens n'han arribat.²⁵

²⁴ Commemoració del 20è aniversari del restabliment de la Generalitat provisional. Palau de la Generalitat, Barcelona, 22 d'octubre de 1997. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1998), núm. 28, p. 285-286.

²⁵ Concert ofert per La Principal de la Bisbal al Palau de la Generalitat, 3 de novembre de 1982. *Paraules del President de la Generalitat* [Barcelona: Generalitat de Catalunya] (1984), núm. 4, p. 498.

Si consultem l'*Homenot* de Pla ens trobem amb una història més complexa. D'entrada l'explica Agustí Calvet, *Gaziel*, el qual també intervé en el relat. El músic parisenc no és un músic, sinó un antiquari especialista en el comerç d'obres d'art de l'Extrem Orient i en el paquet de plaques que compra en una subhasta no hi ha cap sardana de Garreta. És quan s'interessa per aquella música que li envien de Catalunya les partitures i els discos més famosos, i llavors descobreix Garreta i es trasllada a Sant Feliu. Després Garreta viatja a París convidat per ell, on té una història d'amor amb una estudiant de l'escola de Belles Arts de la Picardia, etc.

Pujol, sense proposar-s'ho, hi aplica una llei de l'estil oral, que, segons alguns especialistes, és una llei molt estricta, la llei dels *dos en escena*, que diu que el nombre màxim de personatges que poden aparèixer simultàniament actius en escena és de dos. Per exemplificar el missatge que vol transmetre redueix la història a paràmetres simples i suficients, i ho fa seguint les pautes de la transmissió oral, en la qual és més fàcil reinventar que memoritzar.

EL MOTIU LOCAL

Una de les dificultats d'aquest treball és que el president pronuncia una gran quantitat de discursos espontanis que després no són recollits. I sospitem que on més "etnopoètic" es manifesta és en l'espontaneïtat.

Acabarem amb una intervenció de Jordi Pujol que varem presenciar en directe, la qual es relaciona amb un altre subgènere etnopoètic, que aplega els motius locals (renom, sobrenom, malnom).

Desfilada dels Tres Tombs el dia de Sant Antoni Abat en una població mitjana de Catalunya. Quan s'ha acabat, l'alcalde de la ciutat presenta la gent que s'acosta al president. Quan li diu: "Li presento el senyor Evaristo... —no li surt en aquell moment el cognom tot i que el sabia, i afegeix—: conegut com "el Tonelades". Pujol, ràpid com una centella, li fa: "Vaja, així que vos tot ho feu a l'engròs!", fet que provoca la riallada còmplice dels presents —que coneixien les exageracions del protagonista— per la diana del president.

FINAL, EL NARRADOR I EL LLENGUATGE

No ha estat la nostra pretensió remarcar o fer notar virtuts o mèrits encoberts de Jordi Pujol, sinó mostrar que el folklore i la cultura popular-tradicional també es posen al dia i mantenen la força comunicativa que sempre han tingut, lluny de la càrrega

semàntica pejorativa que tant sovint s'aplica el mot. Ningú no s'ha de sorprendre, doncs, dels resultats.

Amb el valor afegit, en aquest cas, de la talla del narrador, perquè juntament amb el relat intrínsec que pot estar més o menys ben construït, Jordi Pujol hi suma els dots del narrador de les tradicions orals, on el gest, la veu, la modulació i l'èmfasi juguen un paper determinant —allò que Carles Riera, referint-se a Pujol en un article recent, apuntava: “[...] ha gastat un to variat... s’ha expressat amb ritme (amb oportunes pujades i baixades de to)...”—²⁶ a més de la quantitat d’expressions populars o locucions sempre presents en el seu discurs, les quals constitueixen la sal i el pebre de l’àpat etnopoètic. No ens ha d’estranyar, doncs, el seu poder de persuasió i fins de seducció.

Fa uns anys l’activista i advocada Magda Oranich, antiga militant de Nacionalistes d’Esquerra i exdiputada d’Iniciativa per Catalunya, va formar part de la candidatura de CiU a l’Ajuntament de Barcelona com a independent, i va sortir regidora. Molts se’n van estranyar i fins hi va haver alguna esquinçada de vestidures per la sorpresa. Recentment la protagonista ens donava pistes de la seva “conversió” en clau, diguem-ne, freudiana: “De vegades escolto el president i és com si sentís el pare. Diu les mateixes coses que deia ell, les mateixes expressions...”.²⁷

²⁶ “Un polític de mal traduir”. *Avui*, 22 d’octubre de 2003, p. 24.

²⁷ “Jordi Pujol, ara que plega”. *El Punt*, 16 de juliol de 2003, p. 12.